

ORCID 0000-0002-1611-4059

УДК 159.9-055.52:[316.614:159.922.76-056.26].

Ірина Олександрівна Вахоцька,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.*

м. Умань, Україна

vahocka.irina@gmail.com

Надія Михайлівна Деркач,

*магістрантка I курсу факультету соціальної та психологічної освіти
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,*

м. Умань, Україна

nnaimanovska0820@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЯКОСТІ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ, ЯК УМОВА ЇХ АДАПТАЦІЇ

У статті розглянуто питання соціально-психологічних якостей батьків дітей з інвалідністю. Розкрито завдання держави у наданні соціально-психологічної та соціально-педагогічної підтримки батькам, які виховують дитину з інвалідністю.

Ключові слова: дитина з інвалідністю, батьки дитини з інвалідністю, психічні властивості, соціально-психологічні якості, сімейно-центрований підхід.

Ірина Александровна Вахоцкая,

*кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии,
Уманский государственный педагогический университет имени Павла*

Тычины

г. Умань, Украина

vahocka.irina@gmail.com

Надежда Михайловна Деркач,
*магистрантка I курса факультета социального и
психологического образования
Уманский государственный педагогический университет имени
Павла Тычины,
г. Умань, Украина
nnaimanovska0820@gmail.com*

**СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ КАЧЕСТВА
РОДИТЕЛЕЙ ДЕТЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ, КАК УСЛОВИЕ ИХ
АДАПТАЦИИ**

В статье рассмотрен вопрос социально-психологических качеств родителей детей с инвалидностью. Раскрыто задание государства в предоставлении социально-психологической и социально-педагогической поддержки родителям, которые воспитывают ребенка с инвалидностью.

Ключевые слова: ребенок с инвалидностью, родители ребенка с инвалидностью, психические свойства, социально-психологические качества, семейно-центрированный подход.

Vakhotska Iryna,
*PhD of Psychological,
Associate Professor of Psychology chair,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
vahocka.irina@gmail.com*

Derkach Nadiia,
*master's degree of the first course faculty of social and
psychological education
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine*

SOCIALLY-PSYCHOLOGICAL INTERNALS OF PARENTS OF CHILDREN WITH DISABILITY, AS A CONDITION OF THEIR ADAPTATION

The article is considers the issue of socio-psychological qualities of parents of children with disabilities. The task of the state to provide socio-psychological and socio-pedagogical support to parents raising a child with disabilities is revealed

Key words: child with disability, parents of children with disabilities, mental properties, socio-psychological qualities, family-centered approach

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день за статистичними даними чисельність людей з особливими потребами , в тому числі і дітей з інвалідністю, збільшується. Лише 20% народжених дітей умовно вважаються здоровими, інші — страждають порушеннями фізичного чи психічного розвитку, або ж знаходяться в зоні ризику отримати інвалідність. До даних показників входять також набуті проблеми фізичного та психічного стану у постраждалої особи внаслідок отриманих травм чи хвороб. **Відповідно**, відбувається тенденція зростання кількості сімей, в яких виховуються діти з інвалідністю.

Визнання прав, потреб та інтересів, надання допомоги особі з інвалідністю є важливим фактором у процесі її соціалізації. [1]

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які спирається автор. Психологічні якості особистості були предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників Б. Ананьєв, А. Адлер, Г. Айзенк, Л. Виготський, В. Петровський, Н. Писаренком, Т. Титаренко та ін. Дослідженнями психологічних якостей людей з особливими потребами займалися

дослідники Т. Комар, В. Скрипник, Д. Кизимовичем, А. Маллером, І. Ніжащою, Г. Цикото.

Проте, дуже мало уваги звертається спеціалістами на соціально-психологічні якості батьків дітей з інвалідністю даних батьків. Окремі їхні аспекти вивчалися О. Романчук, Л. Шипіциною, Е. Мастюковою, В. Вишневським, Л. Киреевою, И. Мамайчук, М. Певзнером, А. Сагдулаєв.

Успішна адаптація у навколишнє середовище дітей з інвалідністю, їх лікування та реабілітація багато в чому залежить безпосередньо від соціально-психологічних якостей батьків. Відношення до життя, мотивація, саморозвиток, довіра, зацікавленість до навколишнього середовища — всі ці якості прививаються людині з раннього дитинства від батьків.

Багаторічні дослідження учених показали, що психічний розвиток дитячої особистості полягає в концепції генетичної психології.

Заперечуючи механістичний погляд на середовищну детермінацію Г.С. Костюк першим включає особистісну детермінацію в її контекст — це ставлення дитини до навколишнього світу, ставлення до діяльності, ставлення до інших у міжсуб'єктній взаємодії. «Середовище психічного розвитку дитини не можна розглядати чисто зовнішньо, як механічну сукупність зовнішніх обставин. Треба брати його в зв'язку з тим, як це середовище відбивається в свідомості дитини, які думки, почуття, прагнення, інтереси в ній збуджує. Треба розглядати його в зв'язку з дійовим ставленням самої дитини до цього середовища, до тих чи інших його умов, до навколишніх людей. Від того, як заломлюється середовище в дитячій свідомості, залежить і вплив його на розвиток дитини» [2, с. 26].

Метою статті є розгляд соціально-психологічних якостей батьків дітей з інвалідністю, як умови їх соціалізації. Розкриття завдання держави у наданні соціально-психологічної та соціально-педагогічної підтримки батькам, які виховують дитину з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Виховання дитини з інвалідністю створює певні соціально-психологічні особливості, А. Сагдулаєв виділяє такі:

1) хвора дитина потребує більше матеріальних, духовних і фізичних затрат, ніж здорова;

2) батьки дітей з інвалідністю дуже часто вдаються до надмірного опікування, що гальмує розвиток дитячої активності, самостійності, впевненості в собі;

3) стадії розвитку сімей дітей з інвалідністю не подібні до стадій розвитку звичайних сімей. Діти з обмеженими можливостями повільно досягають певних життєвих етапів, а іноді і зовсім не досягають [3].

Існують випадки, коли сім'я стає тим фактором, котрий перешкоджає дитині з інвалідністю успішно соціалізуватися. За дослідженнями О. Романчука це зумовлено випробуваннями, які викликають сильні емоційні реакції у всіх її членів та створює додаткові завдання для всієї сім'ї, змінює стосунки між членами родини та соціальним оточенням. [4]

Дії людини визначаються, зрештою, зовнішніми, об'єктивними обставинами. Але ці обставини впливають на них не прямо, а через внутрішні, суб'єктивні умови, що складаються в людині. Цей вплив буває різним залежно від того, як він усвідомлюється особою.

Свідомість, розум, почуття, воля, ідейні прагнення, перспективні цілі, здібності та інші психічні властивості — це суб'єктивні сили людини, що зумовлюють її успіхи в різних видах діяльності.

Психічні властивості — сталі душевні якості людини, що утворюються в процесі тривалої діяльності, виховання та самовиховання.

Багатий комплекс психічних властивостей породжує характер і темперамент, психічні якості людини: мужність, сміливість, працьовитість, рішучість, енергійність, запальність тощо.

Психічна регуляція дій і діяльності — одна з властивостей психічного відображення. Адекватність рухів і дій людини умовам, знаряддям і предмету діяльності можлива тоді, коли останні так або інакше відображаються і усвідомлюються людиною. [5]

Народження дитини з інвалідністю або виявлення у неї відхилення у здоров'ї є безумовною кризою для сім'ї. Така звістка для батьків є великим стресом, вини відчують власну провину за хворобу дитини. А реакція на цю звістку може бути різною: депресія, вживання шкідливих речовин, розлучення, відмова від дитини.

Спостерігаючи та аналізуючи дану ситуацію вчені О. Агавелян, В. Юртайкін, О Комарова виділили декілька стадій пристосування сім'ї:

1. Стадія шоку, відмови від усвідомлення факту та агресії. Батьки шукають винного у трагедії, звинувачуючи одне одного чи лікарів;

2. Стадія скорботи за здоровою дитиною, якої немає. Батьки починають усвідомлювати свою відповідальність, однак відчують себе безпорадними в питаннях догляду, виховання дитини, звертаються до спеціалістів;

3. Стадія адаптації: батьки «приймають» ситуацію, починають будувати життя з урахуванням того, що в сім'ї дитина-інвалід. [6]

Опитані нами батьки дітей з інвалідністю (15 осіб) зазначають, що після того як вони дізналися про хворобу власної дитини їхнє життя та життя їхньої сім'ї зазнало істотних змін.

Перша стадія шоку у батьків, проходила дуже важко. Вони звинувачують одне одного та оточуючих у тому, що сталося. Під дією засудження суспільства (на превеликий жаль навіть лікарі засуджують батьків про не дотримання здорового способу життя, що на їх думку, призвело до захворювання дитини) найбільше відчуття провини виникає у матерів. Виникає недовіра до лікарів та оточуючих.

Після усвідомлення хвороби батьки відчують скорботу за здоровою дитиною, якої немає. Постійне переживання болю, який відчуває дитина, співчуття того, що вона не буде, як інші здорові діти, призводить батьків до дистресу.

І лише після прийняття хвороби, батьки знаходять віру в себе і в сили своєї дитини, що допомагає їм знаходити позитивні шляхи виходу із цієї ситуації.

За визначенням М.І. Дьяченко та В.О. Пономаренко емоційна стійкість — це властивість особистості та психічний стан, що забезпечує доцільну поведінку в екстремальних ситуаціях. Завдяки емоційній стійкості, як якості особистості, в екстремальних умовах забезпечується перехід психіки на новий рівень активності. [7]

Використавши, під час опитування, методика визначення емоційної стійкості особистості показники показали, що у стані посттравматичного стресового розладу батьки демонструють порівняно низький рівень емоційної стійкості та радикалізму, а також завищений рівень тривожності, відповідальності, підозрливості, провини та фрустрованості. Установлено, що від самооцінки й саморегуляції батьків дітей з інвалідністю, залежить проходження стадій пристосування сім'ї до даної ситуації. Не всі батьки здатні самостійно пережити труднощі і дійти до третьої стадії.

А. Маслоу доводить, що соціальність людини — вимога її природи, люди мають потреби в спілкуванні, любові, повазі, співпричетності, які за своєю природою набувають форми «інстинктоподібності». Тому, **не менш важливим залишається питанням підтримки батьків дітей з інвалідністю.** Зіштовхнувшись з проблемами їм доводиться навчитися приймати той факт, що їхня дитина хвора, навчитися по новому жити, пристосувати не лише дитину до життя а й самим пристосуватися до тих проблем, які їх тепер оточують. На превеликий жаль, в даний час,

суспільство не охоче сприймає дітей з інвалідністю, а особливо з психічними та розумовими відхиленнями. Відчуваючи на собі осуд суспільства та нерозуміння ситуації, батьки із слабким типом нервової системи, вимушені ізолювати таких дітей від стороннього ока. Вважаючи, що вони оберігають своїх дітей від травмуючих ситуацій — перешкоджають процесу її соціалізації.

Батьки, які мають живий тип характеру, переживши стадію адаптації, починають реально оцінювати стан здоров'я та можливості дитини з інвалідністю. Це дає їм змогу правильно приймати рішення по відношенню до лікування, реабілітації та адаптації дитини. Для цього батьки повинні бути самі соціалізовані у суспільство.

Відповідно до законодавчої бази, нормативно-правових актів України, низки міжнародних конвенцій права осіб з інвалідністю гарантовані державою, а дискримінація за ознакою інвалідності забороняється. Не менш важливим є захист прав батьків дітей з інвалідністю та членів їх сімей. [8, с. 90]

Лікування та реабілітація дитини вимагає матеріальних затрат тому батьки опиняються у складному економічному становищі. Задля матеріального забезпечення сім'ї батько змушений працювати надмірно, постійно перебуваючи у стані фізичного та емоційного перенавантаження. Здебільшого догляд за хворою дитиною здійснює мати. При цьому вона залишає своє звичне життя у минулому: роботу, друзів, можливість відпочивати та займатися улюбленими справами. Перебуваючи довгий час у стресовій ситуації у неї існує великий ризик десоціалізуватися, а в деяких випадках — деградувати.

Висновки дослідження перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, соціально-психологічні якості батьків дітей з інвалідністю є важливою умовою їх адаптації до певних умов після виявлення проблеми зі станом здоров'я їхньої дитини. Від того, наскільки

батьки розкривають особисті ресурси задля власного емоційного та інтелектуального розвитку, напряму залежить успішність лікування, реабілітація та соціалізація для конкретної дитини з інвалідністю.

Важливим чинником для виходу сім'ї із кризового стану є психологічна підтримка з боку соціальних служб, медичних установ, закладів освіти. Ефективними при цьому формами роботи є: спеціалізовані лінії Телефону довіри; групи взаємодопомоги; клуби сімейного виховання та кризові центри. Якщо на державному рівні мати зможе безкоштовно перекваліфікуватися вона матиме можливість додаткового заробітку не покидаючи при цьому свою дитину.

Для того щоб досягнути позитивних результатів потрібно застосовувати державну політику, яка передбачатиме систематезовану, з індивідуальним підходом, підтримку сім'ї дитини з інвалідністю на всіх етапах розвитку дитини.

«Через ширину фокусу: від вузького на проблемній сфері дитини, до широкого на сім'ї та усіх аспектах біопсихосоціальної реальності життя дитини. А ще — в баченні моделі стосунків між батьками та фахівцями — від домінування останніх над першими, як експертів, до рівноправного партнерства та співпраці в інтересах дитини» [Романчук О., 2008]. Використання у роботі сімейно-центрованого підходу дозволить фахівцям формувати підтримку, з індивідуальним підходом, кожного члена сім'ї в якій виховується дитина з інвалідністю. Такий підхід дасть можливість батькам стати частиною команди, яка спільно працює на успішний результат соціалізації дитини з інвалідністю, краще оцінити ситуацію в якій вони перебувають та знайти позитивні шляхи виходу із неї.

Вдосконалення законодавчої бази України щодо покращення матеріального забезпечення осіб з інвалідністю та членів їх сімей, які здійснюють догляд за ними, покращить якість життя, зміцнить стосунки у сім'ї та збільшить шанси на одужання хворої дитини.

Втілення державних програм із захисту прав і підтримки осіб з інвалідністю та членів їх сім'ї можливе за допомогою відкриття на базі державних та приватних установ соціально-психологічних центрів. Де застосовуватиметься сімейно-центрований підхід та такі методи роботи, як:

— індивідуальні зустрічі з кваліфікованими фахівцями для отримання нових знань по догляду за дитиною інвалідом, її лікування і виховання;

— групові зустрічі з іншими сім'ями в яких виховуються діти з інвалідністю для обговорення досягнених результатів та обміну досвідом;

— тренінги та семінари щодо зміцнення фізичного та психічного здоров'я кожного члена родини та налагодження взаємостосунків у сім'ї.

Допомога дітям з інвалідністю та їх батькам повинна надаватися невідкладно і анонімно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96, прийнята на сорок восьмій сесії ГА ООН.- К., 1993.)

2. Костюк Г.С. Про роль спадковості, середовища і виховання в психічному розвитку дитини / Г.С. Костюк // Праці респ. наук. конф. з педагогіки і психології /За заг. ред. проф. Г.С. Костюка. – К: Рад. школа, 1941. – Т. II. Психологія. – С. 3–45.

3. Сагдулаев А.А. О Проблемах отношений в семьях, имеющих детей с отклонениями в развитии / А.А. Сагдулаев // Дефектология. — 1990. — № 4. — С. 75–79.

4. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, Літопис, 2008. 334 с.

5. Загальна психологія: Підруч. для студентів вищ. навч.закладів / С. Д. Максименко, В.О.Зайчук, В. В. Клименко, В.О.Соловієнко / За заг. ред. акад. С. Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – 543 с).

6. Специфіка роботи соціального гувернера з сім'ями, які мають дітей з особливими потребами: Метод. рек. / Л.І. Кобилянська (уклад.). – Чернівці.: ЧНУ, 2001. – 38 с.

7. Дьяченко М. И., Пономаренко В. А. О подходах к изучению эмоциональной устойчивости // Вопросы психологии. 1990. № 1. С. 106-113.

8. Правові основи соціальної роботи: навчально-методичний посібник/уклад. Л.О. Гребінь. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2014.-140с.

REFERENCES

1. Standard Rules for the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities: UN General Assembly Resolution 48/96, adopted at the forty-eighth session of the UN General Assembly.- K., 1993.)

2. Kostyuk GS On the role of heredity, environment and upbringing in the mental development of the child / G.S. Kostyuk // Proceedings of the Republic. Science. conf. in pedagogy and psychology / For general. ed. prof. G.S. Kostyuk. - K: Glad. school, 1941. - Vol. II. Psychology. - P. 3–45.

3. Sagdulaev AA On the problems of relations in families with children with developmental disabilities / AA Sagdulaev // Defectology. - 1990. - № 4. - P. 75–79.

4. Romanchuk O. Disabled child in the family and in society. Lviv, Litopys, 2008. 334 p.

5. General psychology: Textbook. for higher students. educational institutions / SD Maksymenko, VOZaychuk, VV Klimenko, VOSolovienko / For general. ed. acad. SD Maksimenko. - K .: Форум, 2000. - 543 с).

6. Specifics of the social governor's work with families with children with special needs: Method. rivers / L.I. Kobylyanska (ed.). - Chernivtsi .: ChNU, 2001. - 38 p.

7. Dyachenko MI, Ponomarenko VA On approaches to the study of emotional stability // Questions of psychology. 1990. № 1. pp. 106-113.

8. Legal bases of social work: educational and methodical manual / way. L.O. Comb. - Uman: PP Zhovtiy OO, 2014.-140p.